

סיפור חוני המעגל - עיון מחדש

מסכת תענית דף כג עמוד א

תנו רבנן: פעם אחת יצא רוב אדר ולא ירדו גשמים. שלחו לחוני המעגל: התפלל וירדו גשמים! התפלל ולא ירדו גשמים.¹ עג עוגה ועמד בתוכה, כדרך שעשה חבקוק הנביא, שנאמר: "על משמרתני אעמדה ואתיצבה על מצור וגו'".² אמר לפניו: ריבונו של עולם! בניך שמו פניהם עלי שאני כבן בית לפניך, נשבע אני בשמך הגדול שאיני זו מכאן עד שתרחם על בניך. התחילו גשמים מנטפין, אמרו לו תלמידיו: רבי, ראינוך ולא נמות.³ כמדומין אנו שאין גשמים יורדין אלא להתיר שבועתך. אמר: לא כך שאלתי, אלא גשמי בורות שיחין ומערות.⁴ ירדו בזעף, עד שכל טיפה וטיפה כמלא פי חבית ... אמרו לו תלמידיו: רבי, ראינוך ולא נמות. כמדומין אנו שאין גשמים יורדין אלא לאבד העולם. אמר לפניו: לא כך שאלתי, אלא גשמי רצון ברכה ונדבה.⁵ ירדו כתיקונן, עד שעלו כל העם להר הבית מפני הגשמים. אמרו לו: רבי, כשם שהתפללת שירדו, כך התפלל וילכו להם. אמר להם: כך מקובלני שאין מתפללין על רוב הטובה.⁶ אף על פי כן, הביאו לי פר הודאה. הביאו לי פר הודאה. סמך שתי ידיו עליו, ואמר לפניו: ריבונו של עולם! עמך ישראל שהוצאת ממצרים אינך יכולין לא ברוב טובה ולא ברוב פורענות, כעסת עליהם - אינך יכולין לעמוד, השפעת עליהם טובה - אינך יכולין לעמוד, יהי רצון מלפניך שיפסקו הגשמים ויהא ריוח בעולם. מיד נשבה הרוח ונתפזרו העבים, וזרח החמה, ויצאו העם לשדה והביאו להם כמהין ופטריות.⁷

שלח לו שמעון בן שטח: אלמלא חוני אתה - גוזרני עליך נידוי.⁸ שאילו שנים כשני אליהו שמפתחות גשמים בידו של אליהו לא נמצא שם שמים מתחלל על ידך?⁹ אבל מה אעשה לך שאתה מתחטא לפני המקום ועושה לך רצונך, כבן שמתחטא על אביו ועושה לו רצונו. ואומר לו: אבא, הולכני לרחצני בחמין, שטפני בצונן, תן לי אוגוזים, שקדים, אפרסקים, ורימונים - ונותן לו. ועליך הכתוב אומר: "ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך" (משלי כג כה).¹⁰

תנו רבנן: מה שלחו בני לשכת הגזית לחוני המעגל: "ותגזר אמר ויקס לך ועל דרכיך נגה אור" (איוב כב כח-ל).¹¹ "ותגזר אמר" - אתה גזרת מלמטה, והקב"ה מקיים מאמרך מלמעלה. "ועל דרכיך נגה אור" - דור שהיה אפל הארת בתפילתך ... דור שהיה שפל הגבתו בתפילתך ... דור ששח בעוונו, הושעתו בתפילתך ...¹²

¹ תחילה ניסה חוני המעגל את כוחו בתפילה - "ולא נענה". וזה משפט מפתח, לפענ"ד, בהבנת הסיפור. ראה בירושלמי שעמד על עניין זה ומסביר מדוע לא נענה: "אמר ר' יוסי בי ר' בון: שלא בא בענווה". מעשיו של חוני שנראה בהמשך, לא ממקום הענווה באו.

² הדרשן נותן לנביא חבקוק את זכות הראשונים לגבי תפילה סגורה מתוך מעגל - "עג עוגה ועמד בתוכה". אך עפ"י מדרש אבות דרבי נתן שמורה זכות הראשונים למשה, ראה שם בנוסח א פרק ט: "באותה שעה עג משה עוגה קטנה ועמד בתוכה וביקש רחמים עליה ואמר איני זו מכאן עד שתפא מרים אחותי שנאמר אל נא רפא נא לה". ראה דברינו [אל נא רפא נא לה](#) בפרשת בהעלותך.

³ פירוש: ראינו אותך עושה גדולות, אבל אין הדבר מועיל שלא נמות (שטיינזלץ בעקבות רש"י) וכך צריך להגיד גם לגבי הפעם השנייה להלן. ואולי זהו ביטוי של כבוד לאדם קדוש שזכינו לראותו בחיינו ובחינו.

⁴ שיח כמו שוחה - חפירה בקרקע. גשמים שימלאו את כל הבורות השיחין והמערות. מילוי המערות לא ברור ואולי הכוונה למקוואות של ימיהם.

⁵ גשמי ברכה ונדבה הם ביטוי מקראי, ראה יחזקאל לד כו, תהלים סח י. גשמי רצון נראה שהוא לשון חכמים וכאן מקורו.

⁶ ראה ראש המשנה בה אנו נמצאים תענית ג ח: "על כל צרה שלא תבוא על הציבור מתריעים עליה חוץ מרוב גשמים". האם כעס שמעון בן שטח על חוני ש"נכנע לדעת הקהל" וביקש שייפסקו הגשמים בניגוד להלכה, או על העניין כולו? ראה יומא כא ע"ב: "נוטה (עשן המערכה ביום הכיפורים) כלפי צפון, עניים שמחים ובעלי בתים עצבים מפני שגשמי שנה מרובים ופירותיהם מרקיבים. נוטה כלפי דרום, עניים עצבים ובעלי בתים שמחים מפני שגשמי שנה מועטים ופירותיהם משתמרים". וכאן כנראה שכולם ביקשו שיפסיק הגשם.

⁷ ראה הדיון בגמרא ברכות מ ע"ב אם כמהין ופטריות הם גידולי קרקע או לא: הנודר מפירות הארץ - אסור בפירות הארץ ומותר בכמהין ופטריות, ואם אמר כל גדולי קרקע עלי - אסור אף בכמהין ופטריות! אמר אביי: מירבא רבו מארעא, מינקי לא ינקי מארעא.

⁸ ראה גמרא ברכות יט ע"א על אותם מקרים שבהם בית דין גוזרים נידוי. ושם מכונה חוני המעגל: "המגיס דעתו כלפי מעלה".

⁹ שאליהו נשבע שלא יהיה מטר כעונש לעם ישראל. אילו אתה חיית בתקופת אליהו הייתה עומדת שבועה שלך כנגד שבועתו של אליהו ובין שניכם היה שם שמים מתחלל. (עפ"י רש"י שם). ובין השיטין אנחנו אולי גם שומעים את דעתו של שמעון בן שטח גם על השבועה של אליהו. לא זה (אליהו) היה צריך להשביע שלא ירד גשם ולא זה (חוני) היה צריך להשביע שירד גשם, אלא הכל כפי שכתוב בתורה בקריאת שמע: "והיה אם שמוע תשמעו".

¹⁰ ראה גם התיאור של הבן שמוציא את האוכל הטוב (הפיצוליון) מפיו של האבא, שמות מא ג בתיאור יחס הקרבה של משה עם הקב"ה. ושם הוא בחכמה ותבונה ולימוד התורה וכאן התפילה. קרבת החכם לשכינה מול קרבת הצדיק.

¹¹ פסוק זה נדרש במקומות רבים ועל אישים רבים (יעקב, עמרם, משה, חז"ל (חנוכה)) באופן חיובי כמבטא את כוחו של הצדיק. "צדיק גוזר והקב"ה מקיים". ונראה שהייתה כאן מחלוקת בין חברי הסנהדרין (בני לשכת הגזית) ובין שמעון בן שטח לגבי מעשיו של חוני המעגל (ואין זו המחלוקת הראשונה ביניהם, ראה סנהדרין יט, דברינו [מלך לא דן ולא דנים אותך](#) בפרשת שופטים).

¹² בני לשכת הגזית משתמשים במילה "בתפילתך". הם ראו במעשהו של חוני המעגל תפילה לכל דבר. ראה הערה 1 לעיל.

אמר רבי יוחנן: כל ימיו של אותו צדיק היה מצטער על מקרא זה: "שיר המעלות בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים" (תהלים קכו א). אמר: מי איכא דניי שבעין שנין בחלמא?¹³ יום אחד היה הולך בדרך וראה אדם אחד שנטע חרוב. אמר לו: זה (עץ החרוב), עד כמה שנים טוען פירות?¹⁴ - אמר לו: עד שבעים שנה. - אמר לו: פשוט לך שאתה חי שבעים שנה? - אמר לו: אותו האיש (כלומר אני) עולם מלא חרובים מצא (מצאתי), כמו ששתלו לי אבותי - כך אני שותל לְבָנִי.¹⁵

ישב (חוני המעגל), כרך ואכל פיתו ובאה לו שינה וישן. הקיפה אותו שן סלע ונתכסה מן העין וישן שבעים שנה. כאשר קם, ראה אדם אחד שמלקט מן החרובים. אמר לו: אתה הוא ששתלת את העץ הזה? אמר לו: בן בנו אני. אמר לו: שמע מיניה שישנתי שבעים שנה ... הלך לביתו ואמר להם: בנו של חוני המעגל הוא חי? אמרו לו: בנו איננו עוד, בן בנו קיים.¹⁶ אמר להם: אני הוא חוני המעגל ולא האמינו לו. הלך לבית המדרש ושמע את החכמים שאומרים: מאירות וברורות הלכותינו כבשנות חוני המעגל ... שכל קושיה שהייתה לחכמים היה פותר להם. אמר להם: אני הוא. ולא האמינו לו ולא עשו לו כבוד כראוי לו. חלשה דעתו, ביקש רחמים ומת. אמר רבא: היינו דאמרי אינשי: או חברותא או מיתותא.¹⁷

תלמוד ירושלמי מסכת תענית פרק ג הלכה ט (י)

חוני המעגל זה בן בנו של חוני המעגל היה סמוך לחורבן בית המקדש ... נרדם וישן לו והיה שקוע בשנתו שבעים שנים, עד שחרב בית המקדש ונבנה פעם שנייה. לסוף שבעים שנה התעורר משנתו, יצא לו מן המערה וראה עולם מוחלף ... אמרו לו: מי אתה? אמר להם: חוני המעגל. אמרו לו: שמענו שהיה בא לעזרה והיא נוהרת [מלאת אור]. בא והוזהרה [התמלאה אור] וקרא על עצמו: בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים.¹⁸

המשך הבבלי

אבא חלקיה בן בנו של חוני המעגל היה, וכשנצרך העולם לגשם היו חכמים שולחים אצלו שיבקש רחמים וירד גשם.¹⁹ פעם אחת נצרך העולם לגשם, שלחו חכמים שני תלמידי חכמים אליו שיבקש רחמים וירד גשם. הלכו לביתו ולא מצאוהו. הלכו לשדה ומצאו אותו כשהוא עודר. נתנו לו שלום ולא הסביר להם פנים. בערב, כאשר אסף עצים להסקה, שם את העצים והמעדר על הכתף האחת ואת הגלימה על הכתף השנייה ... כאשר הגיע אל ביתו נכנסה אשתו ראשונה, אחר כך הוא, ואחר כך החכמים. ישב ואכל לחם, ולא אמר לחכמים: "בואו ואכלו". חילק לחם לילדים; למבוגרים - אחד, ולצעירים - שנים. אמר לאשתו: יודע אני שחכמים באו משום הגשם, נעלה לגג ונבקש רחמים, אולי יתרצה הקב"ה ויביא מטר, ולא נחזיק טובה לעצמנו.²⁰ עלו לגג, עמד הוא בזוית אחת והיא בזוית אחת. קדמו ועלו העננים מאותה פינה שאשתו עמדה בה. כאשר ירד אמר להם: משום מה באתם (חכמים)? אמרו לו: שלחנו חכמים אליך לבקש על הגשם. אמר להם: ברוך המקום שלא הצריך אתכם לאבא חלקיה. אמרו לו: יודעים אנו שהמטר הוא ממך בא, אלא יאמר לנו מר דברים אלה שתמוהים לנו: מדוע כאשר נתנו למר שלום לא הסברת לנו פנים? אמר להם: שכיר יום אני, ואמרתני שלא אתמהמה (מעבודתי). - ומה טעם שם אדוני את

¹³ האם יש מי שישן שבעים שנה בחלום? מכאן ואילך נביא את הגמרא בתרגום לעברית של שטיינזלץ.

¹⁴ בלשונונו היום היינו משנים את סדר המילים ואומרים: כמה שנים עד שטוען (עושה) פירות?

¹⁵ ראה הסיפור של על אדריאנוס ש"היה עובר באותם שבילים של טבריה וראה אדם זקן אחד עומד, חוצב חציבות לנטוע נטיעות ... אמר לו: בחייך זקן, בן כמה שנים אתה היום הזה? אמר לו: בן מאה שנים. אמר לו: ואתה בן מאה שנים ועומד וחוצב חציבות לנטוע נטיעות! סבור אתה שאתה אוכל מהן? אמר לו: אם אזכה - אוכל, ואם לאו - כשם שייגעו לי אבותי כך אני יגע לבני" (ויקרא רבה כה ה, ראה דברינו כי תבואו אל הארץ ונטעתם בפרשת קדושים). וכאן, הספקן איננו אדריאנוס שחיק עצמות, כי אם חוני המעגל עושה הנפלאות! עובד אדמה פשוט היה צריך ללמד את חוני המעגל הצדיק עקרון כה בסיסי שדור אחד דואג לבאים אחריו.

¹⁶ מוטיב הנכד חוזר גם בהמשך הסיפור ונראה שהוא משלים את מוטיב "שבעים השנה" שכן בזמנם זהו פרק זמן של כשני דורות. ראה בהמשך הגמרא שם הסיפור על אבא חלקיה נכדו של חוני המעגל ואפשר שזה הוא גם כאן או שמא נכד אחר.

¹⁷ ראה בבא מציעא פד ע"א, בסופו של ר' יוחנן בעקבות הריב שהיה לו עם ריש לקיש. ולענייננו, חוני המעגל חוזר לעולם אחרי שינה של שבעים שנה (עוד מופת) ולא מוצא את מקומו. בנו כבר לא בחיים, רק נכדו (שעליו נראה בסיפור הבא). משפחתו והחברים אינם מקבלים אותו והוא מעדיף למות. האם כאן מתקיים הנידוי של שמעון בן שטח?

¹⁸ בירושלמי, מובא סיפור שינת שבעים השנה של חוני המעגל (הוא או סבו) בנוסח אחר לגמרי, המנסה לגשר בין חורבן בית ראשון ובניית בית שני. גם חזרתו לעולם והאופן בו הוא מתקבל הם שונים בתכלית. וכבר הארכנו בהשוואת הבבלי עם הירושלמי בדברינו בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים, ביום העצמאות ואכמ"ל. נחזור לנוסח הבבלי ונתמקד בו.

¹⁹ סיפור זה על אבא חלקיה, נכדו של חוני המעגל (וכן הסיפור שלאחריו על חנן הנחבא, גם הוא נכד של חוני המעגל) מובא מיד לאחר הסיפור על חוני הסבא ולא בכדי. אבא חלקיה מייצג את הצדיק הפשוט, עובד האדמה, בניגוד לסבו בעל המופת. חוני המעגל משייע את הקב"ה (לאחר שתפלתו לא נענתה) ואילו אבא חלקיה עושה מעשים טובים בשגרה ומתפלל. ראה סוף הערה 14 לעיל שעובד האדמה לימד את חוני המעגל דרך ארץ. והרשינו להביא את הסיפור מתורגם לעברית עפ"י שטיינזלץ.

²⁰ שלא יראה שאנחנו גרמנו לגשם שיבוא. זאת, בניגוד לסבא חוני המעגל שעג עוגה סביב עצמו (סימון המרכז) ו"מתחטא לפני המקום כבן שמתחטא על אביו". ובהמשך הוא אומר לחכמים: "ברוך המקום שלא הצריך אתכם לאבא חלקיה".

העצים על כתפו האחת ואת הגלימה על כתפו האחת? אמר להם: טלית שאולה הייתה. לכך (ללבוש) שאלתיה, ולכך (להניח עליה עצים) לא שאלתיה...²¹ ... ומדוע נתן מר לילד הגדול פרוסת לחם אחת ולקטן שתי פרוסות? אמר להם: זה, הגדול, מצוי בבית וכשרעב אוכל ואילו הקטן יושב כל היום בבית הכנסת ולומד. אמרו לו: ומדוע באו העננים מן הפינה שבה עמדה אשתך אל הפינה שבה עמדת אתה? אמר להם: משום שהאישה נמצאת בבית ונותנת לעניים לחם וקרובה הנאתם (סיפוקם) ואילו אני נותן רק כסף ורחוקה הנאתם. וגם, אותם בריונים שגרים בשכנותנו, ואני מבקש רחמים שימותו, והיא ביקשה עליהם שיחזרו בתשובה, וחזרו. חנן הנחבא בר ברתייה דחוני המעגל הוה. כי מצטריך עלמא למיטרא הוה משדרי רבנן ינוקי דבי רב לגביה, ונקטי ליה בשיפולי גלימיה ואמרו ליה: אבא, אבא, אבא, הב לן מיטרא. - אמר לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, עשה בשביל אלו שאין מכירין בין אבא דיהיב מיטרא לאבא דלא יהיב מיטרא.²²

בראשית רבה יג ז "ואדם אין"

"ואדם אין לעבוד את האדמה" - ואדם אין להעביד את הבריות להקב"ה, כאליהו וכחוני המעגל.²³

שבת שלום, חג שמח

ושנזכה בחורף זה להרבה מים

מחלקי המים

²¹ ראה שם את כל השאלות ששאלו אותו החכמים על התנהגותו ומה שענה להם. ואריכות העניין, חוץ מלמדנו הלכות דרך ארץ דרך אבא חלקיה, היא להראות את צדיקותו והתנהגותו היום-יומית כמפתח לגשם.

²² ובהמשך הגמרא שם מובאים מקרים רבים שחכמים ביקשו על הגשם חלקם נענו וחלקם לא. וראה בדף כה ע"א על לוי ש"הטיח דברים כלפי מעלה" ומאז צלע. האם זהו לוי בן סיסי שהבאנו בפרשת שובה? וכן בהמשך הגמרא שם על מעשה ניסים גדולים, בראשם הסיפור על: "תאנה תאנה הוציא פירותיך ויאכלו פועלי אבא" (שם כד ע"א) וכן: "מי שאמר לשמן וידלוק הוא יאמר לחומץ וידלוק" (שם כה ע"א).

²³ אין טעם לגשם בלי תפילת האדם. ולפי מדרש זה, חוני המעגל ואליהו הם הסמל לתפילה נכונה לגשם, כזו שהבריות עובדים בגללה לה'. על חוני דיברנו ועל אליהו, שמוריד גשם (ראה מלכים א' פרק יח) בפעם אחרת בע"ה.